

STUDIUL ARHEOZOOLOGIC AL MATERIALULUI ANIMALIER DIN PERIOADA MEDIEVALĂ DE LA SITUL SLON (JUD. PRAHOVA)

SERGIU HAIMOVICI*

Situl arheologic de la Slon, aparținând secolelor VIII-X, este situat lângă satul Slon și așezat în mica depresiune cu același nume. Aceasta, ce se găsește la o înălțime de circa 800 m, este mărginită către vest de înălțimile de la sud de Munții Ciucaș și spre est de prelungirea munților Siriu cunoscută și sub numele de munții Tătarului; toate aceste înălțimi trec cu mult de 1000 m. Depresiunea este traversată de pârâul Drăjnuța Mică ce se varsă în Drajna, afluent al râului Teleajen, care deschide spre sud o frumoasă vale, cunoscută bine de iubitorii de drumeții. Către nord, prin pasul Boncuța, se trece în Transilvania, situl fiind deci situat pe un vechi drum ce lega Ardealul de Muntenia, fiind astfel un important punct strategic. De aceea au fost construite aici între sec. VIII și X două cetăți, mai întâi din lemn apoi chiar din cărămizi și blocuri de piatră fasonată. După cum consideră istoricii, „cetățile constituiau un punct de sprijin a unei formațiuni politice autohtone. Presupunem așadar implicit existența unor stratificări sociale, precum și o putere economică, militară și politică considerabilă reprezentând o formațiune stabilă, printre primele, din spațiul românesc”¹.

Iată de ce, deși cantitatea de resturi animaliere dată nouă este destul de mică considerăm că, prin studiul acestora să aducem unele date (ce nu pot fi evidențiate decât prin arheozoologie) cu privire la caracteristicile economice, dar nu numai, a acestora ce au ridicat cele două cetăți.

Arheologul care ne-a oferit materialul a fost regretata Maria Comșa. Aceasta a făcut săpături în mai mulți ani și ne-a trimis materialele osteologice în două etape. O parte a acestuia a fost studiat mai de mult și publicat într-o revistă din Ploiești în 1991². Altă cantitate, ceva mai bogată, a fost luată în considerație de noi mai târziu și a fost ținută în portofoliu. Constatând importanța celor două cetăți pentru istoria medievală, ne-am gândit să adunăm laolaltă resturile faunistice și să executăm o lucrare care să conțină întregul material arheozoologic provenit din săpătură.

Trebuie să arătăm de la început că arheologul a cules tot materialul osteologic găsit adunând și cele mai mici fărâme, poate trecându-l chiar prin sită. Iată de ce, din circa 200 de resturi nu am putut duce la o bună determinare decât 160, dintre care 158 provin de la mamifere ce au fost determinate până la rang de specie, iar două au fost

* Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași.

¹ *Istoria Românilor*, vol. III, București, 2001, p. 89-91.

² S. Haimovici, în „Anuar Muzeu Arheologie Prahova”, 1991, vol. I (9), p. 157-161.

duse până la grup: unul de la pești și altul de la păsări. Menționăm totodată că toate resturile considerate ca nedeterminabile aparțin de fapt tot grupului mamiferelor, putând astfel spune că acestea singure participau din plin la economia animalieră a societății umane de la Slon.

Restul de pește este reprezentat printr-un corp vertebral tăiat sagital, reprezentând deci jumătate dintr-o vertebră; are o mărime de doar 3 mm (se vede cât de bine arheologul a adunat materialul animalier). Evident că nu se poate determina specia; putem doar spune că individul avea o lungime de 10 cm, deci o specie de talie mică sau doar un puiet.

Păsării îi aparține porțiunea osoasă de la vârful unei aripi drepte. Provine de la o pasăre mai mare decât găina, aproape sigur o specie sălbatică.

Mamifere sunt reprezentate prin zece specii, șase fiind domestice și patru sălbatice. Ele sunt următoarele: *Bos taurus* (taurine), *Ovicaprinae* cu *Ovis* (ovine) și *Capra* (caprine), *Sus scrofa domesticus* (porcine), *Equus caballus* (calul), *Asinus domesticus* (măgarul sau asin), ca domestice și *Sus scrofa ferus* (mistrețul), *Cervus elaphus* (cerbul roșu numit și carpatin), *Capreolus capreolus* (câpriorul), *Ursus arctos* (ursul) ca sălbatice. De la cele domestice, s-au găsit evident mai multe resturi decât la cele sălbatice.

Tabelul 1
Frecvența speciilor de mamifere

Specia	Fragmente		Indivizi	
	nr. abs.	%	nr. abs.	%
Bos taurus	46	29,11	9	29,04
Ovicaprinae (Ovis et Capra)	46	29,11	8	25,80
Sus domesticus	8	5,06	3	9,67
Equus caballus	43	27,22	5	16,12
Asinus domesticus	8	5,06	2	6,45
Sus ferus	2	1,27	1	3,23
Cervus elaphus	2	1,27	1	3,23
Capreolus capreolus	1	0,63	1	3,23
Ursus arctos	2	1,27	1	3,23
Total	158		31	

Tabelul 2
Frecvența pe cele două grupări economice - domestic/ sălbatic

Grupa economică	Fragmente		Indivizi	
	nr. abs.	%	nr. abs.	%
Mamifere domestice	151	95,56	27	87,09
Mamifere sălbatice	7	4,44	4	12,91
Total	158		31	

În cele ce urmează, vom trece în revistă fiecare specie în parte și acolo unde a fost posibil adăugând și măsurătorile executate de noi.

Taurinele sau cornutele mari au frecvența cea mai ridicată, ele fiind și specia cea mai mare și mai voluminoasă (poate ușor întrecută de cal); cam aceeași frecvența o are specia respectivă și în așezarea de la Bucov³, situată la circa 10 km de municipiul Ploiești, cât și în alte stațiuni de la începutul evului mediu în S-E Munteniei. Caracterele tipologice nu au putut fi stabilite, cât și nici înălțimea la greabăn, din cauză că resturile animaliere sunt relativ foarte puține și foarte sfărâmate așa cum am arătat. S-au executat însă câteva măsurători pe care le-am trecut în tabelul 3.

Tabelul 3
Măsurători executate la specia *Bos taurus* (în mm)

Segmentul osos	Dimensiunea
M ³	Lungimea 28; 28
M ₃	Lungimea 35
Coxal	Diam. acetab. 57; 57
Tibia	Lărg. epif. inf. 55; 55; 55
Astragal	Lung. max 61 Lărg. troch. inf. 37
Metacarp	Lărg. epif. inf. 59; 59

Măsurătorile arată un tip de talie relativ mică și cu dimorfismul sexual destul de șters; situația, în această privință, este asemănătoare cu cea de la Bucov, unde s-a găsit foarte mult material osos. În ceea ce privește vârsta de sacrificate se constată după dinții jugali că există o eroziune de la medie până la foarte puternică și totodată că nu s-a evidențiat nici o vertebră sau vreun rest de os lung cu discul de creștere încă deschis. Apreciem de aceea că sacrificau indivizi ajunși la maturitate și chiar unii foarte bătrâni; nu exista deloc tineret.

Ovicaprinele - se știe că posibilitatea de a despărți genul *Ovis* de genul *Capra*, mi s-a ales atunci când avem resturi foarte sfărâmate, este foarte grea și de aceea ele se consideră împreună sub denumirea de ovicaprine. Remarcăm însă că pentru unele regiuni osoase, departajarea a fost făcută, încât se constată că ovinele erau cu mult mai numeroase decât caprinele. După cum se vede din tabelul 1 frecvența ovicaprinelor este destul de înaltă fiind egală cu cea a taurinelor la fragmente și apropiată la indivizi. La Bucov ele au, însă, o frecvență mai scăzută. Ne punem întrebarea dacă ovinele nu erau cumva abundente în zonă, ele venind la munte „la vârat” și fiind astfel la îndemână?

Materialul, având în vedere și mărimea taliei ovicaprinelor, este încă mai fragmentat decât cel al taurinelor, încât nu putem evidenția caracteristici morfologice ce le-ar aparține. S-au putut totuși executa câteva măsurători (vezi tabelul 4).

În ceea ce privește vârsta de sacrificare, se pare că situația este aceeași ca la taurine.

³ Haimovici, în „S.C.I.V.A.”, 1979, 30, 2, p. 207.

Tabelul 4
Măsurători executate la *Ovicaprinae* (în mm)

o = *Ovis*; *c* = *Capra*

Segmentul osos	Dimensiunea
M₃	Lungimea 21; 21
Tibia	Lărg. epif. sup. 43 (<i>o</i>)
	Lărg. epif. inf. 26 (<i>o</i>); 27 (<i>o</i>)
Calcaneu	Lung. max 55 (<i>o</i>)
	Lărg. max 19 (<i>o</i>)
Metacarp	Lărg. epif. sup. 22 (<i>o</i>)
	Lărg. epif. inf. 24 (<i>c</i>)

Porcinele stau ca frecvență, cu mult mai jos decât taurinele și ovicaprinele. Acest fapt ar reprezenta un argument în favoarea existenței în stațiunea de la Slon a unei populații umane autohtone vechi românești - se știe că slavii „iubeau” mult porcul, a cărui frecvență în siturile acestora ocupa adesea primul loc. Nu putem da nici o referință de morfologia acestei specii; se pare totuși că porcul avea o mărime medie. Ca măsurători găsim doar pentru trei oase (în mm) – humerus: lărg. epif. inf = 37; 37 - la radius: lărg. epif. sup. = 26. Se constată și la porc faptul că resturile de la oasele lungi au epifizele cu discul închis, deci se sacrificau adulți și maturi nu și tineret.

Calul are o frecvență aproape la fel cu cea a taurinelor și ovicaprinelor - deci relativ înaltă. S-au găsit mulți dinți jugali liberi (circa 19) și porțiuni mici de maxilare. Există și o mandibulă mai întregă la care s-au făcut și măsurători (în mm): lung. dinți jugali = 157, lung. premolari = 82, lung. molari = 75. Se pare de asemenea că acest os, ce nu prea are de fapt carne pe el, a fost tăiat astfel încât oarecum, pentru al folosi ca atare, sub forma unui fel de ghioagă, probabil pentru a lovi cu ea. Nu se poate da vreo dată cu privire la caracteristicile morfologice ale indivizilor și nu a fost posibil a se stabili înălțimea la greabăn, se pare totuși că indivizii erau de talie mijlocie - sub 1,40 m. După dinții jugali s-ar găsi exemplare mature și chiar unele de 15-17 ani – probabil nu se sacrifică tineret.

Asinul este în cantitate relativ mare, față de alte situri medievale timpurii, în multe din ele specia lipsind. S-au găsit, ca și la cal, mulți dinți jugali liberi. De origine mediteraneană, acest măgar a ajuns la munte poate o dată cu oile ce au fost aduse „la vârat” sau pur și simplu datorită faptului că în zonele înalte el este foarte eficient, căci nu se rostogolește pe substrat când urcă pe stâncării.

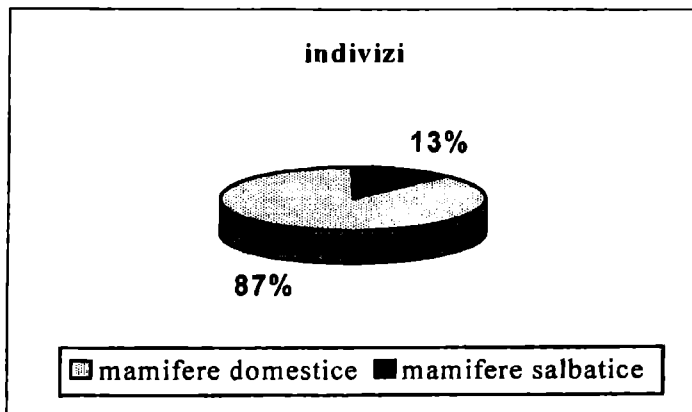
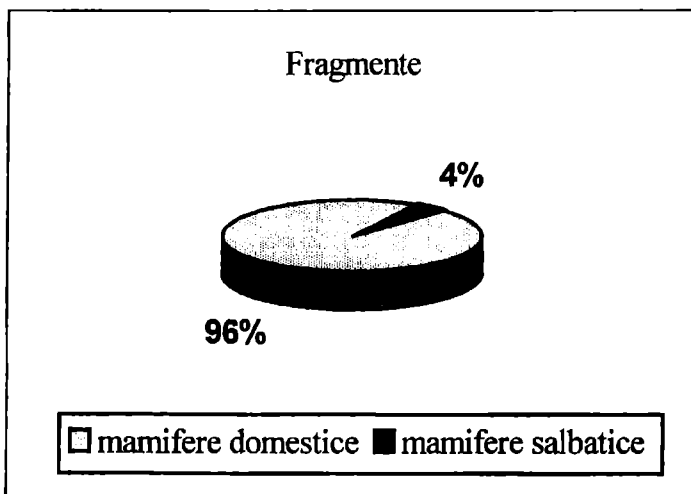
După ce am prezentat pe cele domestice să trecem la sălbăticiuni care în ordine sunt: mistrețul, cerbul, căpriorul și ursul; trei dintre ele au câte două resturi și unul - căpriorul - doar unul singur.

Mistrețul este reprezentat printr-un rest de humerus și altul din tibie, nemăsurabile, care sunt mari și masive le-am trecut la mistreț și nu la porc.

Cerbul are două resturi mici de corn cioplit, deci reprezintă căzături de la prelucrarea coarnelor pentru a fi transformate în diverse artefacte.

De la căprior s-a găsit un fragment de humerus, cu epifiza inferioară rămasă oarecum intactă; prin măsurătoare acesta are o lărgime de 26 mm.

Grupările economice
(vezi tabelul 2)

Ursului îi aparține un canin superior căzut și rupt cât și un fragment de scapular, la care lărgimea capului este de 27 mm.

Cunoscând cele de mai sus putem să conchidem care era economia animalieră a locuitorilor din cetăți și din hinterlandul din care aceștia se aprovizionau. Speciile domestice, poate în afara măgarului, erau cele cinci comune în toate situările de la începutul evului mediu. Chiar și frecvența, în mare, era aproximativ aceeași. De asemenea, toate cele cinci aveau o caracteristică comună: erau reprezentate prin tipuri primitive de o productivitate scăzută; talia lor era în mare măsura joasă iar dimorfismul sexual relativ șters. Toate însă erau polivalente (chiar și porcul prin grăsimea sa, folosită la diverse scopuri în afară de cel alimentară). Dar aproape că nu se găseau diferențieri a unei tipologii economice, încât același individ era folosit în mai multe scopuri, dar evident, în toate cu o productivitate, așa cum am arătat, joasă. Ameliorarea rasială adusă o dată cu romanii și pe meleagurile noastre, fiind benefică, s-a șters cu totul, nemaifiind operațională absolut în toate situările.

Să trecem acum în revistă importanța fiecărei specii în folos economic; vom da de asemenea, dacă va fi cazul și importanțe de alt ordin.

Așa cum am văzut în tabelul 1 taurinele se așează pe locul întâi în economia animalieră. Ele erau evident polivalente: dădeau lapte - care putea fi și industrializat în diferite alte produse, erau folosite la munci diverse și prin sacrificare erau producătoare mai ales de proteine, prin carnea lor. Starea în care se găsește materialul osos, cât și penuria sa, ne face să nu putem distinge prin *sex ratio* frecvența femelelor, a masculilor și a castraților (boii). Desigur că existau toți trei, masculii, cum este cazul, evident în cantitate foarte mică. Este interesant că nu am găsit resturi de la tineret, deși se știe că masculii, dacă nu erau castrați în tinerețe, deveneau de nestăpânit, deci nefolositori pentru munci. Să arate lipsa aceasta a tineretului că populația din cetăți prelua de la cei din hinterland doar vaci și boi ajunși cel puțin la stare adultă, apti pentru a „produce” munci dar și pentru avea la dispoziție laptele femelelor? Oricum ar fi, toți trei (femele, masculi, castrați) ajungeau să fie sacrificați la o anumită dată (cu cât mai târziu ca vârstă, cu atât cu o carne de mai proastă calitate). Veneaua oare acest lucru celor ce reprezentau clasa conducătoare la o societate stratificată social așa cum am arătat istoricii, adică să mănânce carne de la animale bătrâne? Nu putem da nici un răspuns satisfăcător - problema lasă de gândit - noi am arătat doar care era situația de fapt. Nu putem de asemenea evalua cât reprezenta munca la care erau puse vitele (la nevoi și vacile pot servi la aceasta). Însă putem spune cât reprezenta sacrificarea taurinelor în acoperirea necesităților de proteine animale - mai bine de 50%.

Ovicaprinele, considerăm mai degrabă doar ovinele (caprinele se găseau într-o cantitate mai mică), sunt și ele polivalente: lapte prin femele, lână prin ambele sexe și evident carne prin sacrificare. Având în vedere că talia acestora este mică (un ovin primitiv reprezintă circa 1/9 dintr-un taurin primitiv) cota parte de proteine date de ele este foarte joasă, să spunem cel mult 5%.

Porcinele se consideră în general ca monovalente, dar așa cum am mai arătat, ele nu dau doar carnea lor ci au și grăsime care este mai fluidă decât la celelalte mamifere și era folosită din plin în evul mediu, prin ardere, împreună cu altele pentru a face „lumină”. Ca proteine animale comestibile, specia aduce aproximativ 5-6%.

Calul, cu totul polivalent, era folosit la muncă dar eventual, concomitent la călărie iar prin aceasta și pentru luptă, cavaleria fiind o armă de elită. Este sigur că și

carnea sa a fost întrebuințată de locuitorii sitului, după cum o arată caracteristicile pe care le aveau resturile osoase ce au rezultat prin tranșarea ei. Ar reprezenta circa 30% din necesități, având în vedere că nu se folosea și carnea de la caii foarte bătrâni.

Asinul considerăm că era oarecum monovalent, nefiind, credem, comestibil, ci folosit doar la munci, mai ales la cărat diferite baloturi nu prea grele ce erau mai ales amarizate. Așa cum am arătat, muntele le era cu totul propice.

Se constată că creșterea animalelor domestice era o ocupație de bază /sau pentru cei din cetate ca principalul produs de hrană.

În privința celor patru sălbătăciuni (trei din ele destul de mari, iar căpriorul cum cât o oaie), acestea sunt comestibile (chiar și ursul); însumându-le, ar acoperi și ele poate cu ceva peste 10% din necesitățile de proteine animale. Așadar, vânatul era o ocupație cu totul secundară, sau dat fiindcă existau și militari în sit, poate una de divertisment.

Toate speciile mai aveau și alte folosințe decât cele arătate, căci se întrebuințau după sacrificare sau doborâre: tocul coarnelor de la cavicorni și cornul de la cervidee, uneori chiar oase, pentru a se executa diverse obiecte și unelte de uz casnic (s-au găsit trei resturi osoase cu urme de cioplire, iar cerbul este reprezentat în material de două fragmente de corn cioplite); se foloseau, de asemenea, pieile animalelor pentru îmbrăcăminte și încălțăminte, dar acestea, împreună cu altele necomestibile reprezentate de către organe moi (intestine, vezica urinară ș.a.) fiind putrescibile, nu lăsa urme certe pentru arheologi.

În sfârșit trebuie să arătăm că ambientul din jurul sitului se aseamăna cu cel actual: păduri mari chiar foarte dese decât actualmente, neumbrate, formate din făgete, amestecate cu conifere. Ele reprezentau pentru acele sălbătăciuni un mediu foarte propice.

L'ÉTUDE ARCHEOZOOLOGIQUE DU MATÉRIEL ANIMALIER DE LA PÉRIODE MÉDÉVALE DU SITE DE SLON (DÉP. PRAHOVA)

Résumé

Les restes fauniques déterminés sont seulement 160 et 158 appartiennent aux mammifères en total 10 espèces (voir le tableau 1). On a fait une étude morphologique et biométrique (tableaux 3-4). On discute sur l'économie animale des habitants.